

УДК 346, 346.5; 34.951:351.82, 346.54

№ ДР 0119U100902

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ДИСЦИПЛІН**

«ЗАТВЕРДЖЕНО»

Проректор
з наукової та інноваційної діяльності
Білоцерківського національного
аграрного університету, професор

О.М. Варченко

« 1 » квітня 2024 р.

**ЗВІТ
ПРО НАУКОВО-ДОСЛІДНУ РОБОТУ
(заключний)**

**УДОСКОНАЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
СФЕРИ АПК ТА ЗАХИСТУ ПРАВ СУБ'ЄКТІВ АГРОБІЗНЕСУ**

Декан соціально-гуманітарного
факультету, канд. юрид. наук, доцент

Інна КОВАЛЬЧУК

Керівник НДР
канд. юрид. наук, доцент

Ірина ЄФРЕМОВА

Начальник ВНДІД
Канд. с.-г. наук, доцент

Ірина ЛАСТОВСЬКА

Розглянуто та прийнято науково-технічною радою університету,
протокол № 1 від « 1 » квітня 2024 р.

м. Біла Церква
2024

Автори

Доцент кафедри ЦПД,
к.ю.н., доцент
(Підпис) (дата)

Анна ПАХОМОВА
(розділи 3, 4)

Доцент кафедри ЦПД,
к.ю.н., доцент

Ірина ЛОМАКІНА,
(вступ, розділ 1)

Доцент кафедри ЦПД,
к.ю.н., доцент

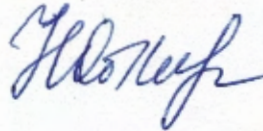
Ольга НАСТІНА
(розділи 2, 4)

Доцент кафедри ЦПД,
к.ю.н.

Вікторія МЕЛЬНИК
(розділ 3)

Доцент кафедри ЦПД,
к.ю.н.

Наталія ОБІУХ,
(розділ 3, висновки)

Доцент кафедри ЦПД,
к.ю.н., доцент

Ірина ЄФРЕМОВА
(розділи 1, 2)

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. Дослідження форм аграрного підприємництва та державної підтримки сільського господарства в Україні	9
РОЗДІЛ 2. Дослідження земельних відносин в аграрному секторі та договірних відносин у сфері агробізнесу	18
РОЗДІЛ 3. Дослідження правових засад інноваційного розвитку АПК та екологізації виробництва	26
РОЗДІЛ 4. Дослідження правового забезпечення захисту прав суб'єктів агробізнесу	35
ВИСНОВКИ	42
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	46

ВСТУП

Актуальність теми. Важливим питанням на сьогодні є створення найбільш сприятливих умов для діяльності суб'єктів агробізнесу, що передбачає на меті забезпечення продовольством та виробляти якісну сільськогосподарські продукцію. В умовах воєнного стану в Україні продовольча безпека є особливо важливою проблемою. Тому держава повинна приймати відповідні заходи державної підтримки для покращення умов функціонування аграрного ринку. Агробізнес є рушійною силою економіки, але у зв'язку з воєнною ситуацією перед суб'єктами аграрного ринку постали серйозні виклики. Це передусім стосується фінансування аграрного сектору економіки, залучення інвестицій, розвитку нових напрямів виробництва сільськогосподарської продукції, які потребують наукових розробок та новітніх технологій виробництва.

Сфера агропромислового комплексу постійно розвивається. З'являються нові види суб'єктів аграрного підприємництва, вдосконалюються технології виробництва, покращуються системи управління в агробізнесі, що зумовлено орієнтацією вітчизняної економіки на європейські стандарти. Проте через війну на території України агробізнес змушений адаптуватись до умов, які виникли внаслідок воєнного стану. З метою розвитку аграрного сектору в Україні з березня 2022 року приймаються законодавчі акти, що спрямовані на продовження земельної реформи та забезпечення державної підтримки суб'єктів агробізнесу.

Сьогодні український агробізнес працює в надскладних умовах і потребує гнучких законодавчих змін. Серед головних змін варто виділити: спрощення процедури оренди земель сільськогосподарського призначення, які перебувають в державній і комунальній власності; поновлення договорів оренди землі терміном на один рік у разі закінчення їх терміну дії після введення воєнного стану; спрощення сплати земельного податку суб'єктами сільськогосподарської діяльності.

Але разом з тим багато питань у сфері агробізнесу залишаються нерегульованими. Це зокрема, розширення державної підтримки аграрного сектору економіки, що потребує додаткових державних інвестицій; звільнення від сплати податків окремих категорій агровиробників; напрацювання спрощеної процедури експорту продукції.

Тому в умовах продовження воєнного стану в Україні необхідним є поліпшення моделі державного регулювання сільськогосподарської діяльності, визначення ефективних заходів державної підтримки суб'єктів аграрного ринку, покращення умов для ведення агробізнесу загалом через прийняття відповідних нормативно-правових актів та програм з розвитку агропромислового комплексу.

Об'єктом дослідження є по-перше, суспільні відносини, що виникають у сфері АПК; по-друге, правові явища і процеси, які відбуваються у сфері діяльності суб'єктів аграрного виробництва.

Предметом дослідження є нормативно-правові акти національного та європейського законодавства, що регулюють відносини у сфері діяльності суб'єктів агробізнесу та захист їх суб'єктивних прав.

Мета і завдання дослідження. Метою ініціативної тематики є проведення аналізу національного законодавства, яке регулює відносини у сфері агропромислового комплексу, зокрема, у сфері агровиробництва, дослідження проблеми державного регулювання аграрного сектору, вироблення пропозицій та рекомендацій щодо вдосконалення нормативно-правової бази, вивчення європейського досвіду у даній сфері.

Відповідно до поставленої мети нами сформульовано такі завдання:

- 1) проаналізувати норми вітчизняного та європейського законодавства, що регулює відносини у сфері АПК;
- 2) проаналізувати організаційно-правові форми суб'єктів аграрного підприємництва, з'ясувати та охарактеризувати перспективні форми ведення агробізнесу;
- 3) дослідити поняття, види та заходи державної підтримки суб'єктів агробізнесу;

4) дослідити основні напрями земельної реформи в Україні, її переваги та недоліки;

5) розглянути особливості договірних відносин у сфері діяльності суб'єктів агробізнесу;

6) розглянути поняття та особливості інноваційної діяльності в агропромисловому комплексі;

7) охарактеризувати правові засади екологізації сільськогосподарського виробництва;

8) дослідити способи захисту прав суб'єктів агробізнесу та проаналізувати їх значення.

Ініціативна наукова тематика передбачає здійснення 4 етапів дослідження:

1 етап (березень 2019- лютий 2020 рр.) – дослідження форм аграрного підприємництва та державної підтримки сільського господарства в сучасних умовах;

2 етап (березень 2020- серпень 2021 рр.) – дослідження земельних відносин в аграрному секторі та договірних відносин у сфері агробізнесу;

3 етап (вересень 2021-лютий 2023 рр.) – дослідження правових засад інноваційного розвитку АПК та екологізації агровиробництва;

4 етап (березень 2023 – березень 2024 рр.) – дослідження правового забезпечення захисту прав суб'єктів агробізнесу.

Результати виконання: наукові публікації (наукові статті, тези конференцій), видання монографії.

Новизна одержаних результатів дослідження:

Вперше:

1. Запропоновано класифікацію організаційно-правових форм аграрного підприємництва, яка передбачає такі основні типи:

1) індивідуальні форми, що засновані на засадах приватної власності з подальшим можливим використанням орендних відносин господарювання (фермерські господарства, особисті селянські господарства, підсобні господарства, приватні підприємства);

2) корпоративні форми, які створені за рішенням двох або більше засновників шляхом об'єднання майнової та (або) трудової участі (господарські товариства, акціонерні товариства, кооперативи);

3) колективні форми, що формуються та існують на основі на засадах поєднання державної та приватної власності на засоби виробництва, зокрема землю і майно з колективними формами організації підприємницької діяльності (колективні сільськогосподарські підприємства, агрофірми тощо).

2. Сформульовано визначення поняття «інновації агробізнесу» як результат реалізації об'єкта інтелектуальної власності (винаходів, корисних моделей, нових сортів рослин) у сфері агробізнесу, що спрямований на отримання економічного, соціального, екологічного ефекту.

3. Запропоновано розглядати порушення прав суб'єктів агробізнесу як самостійну групу правопорушень, що може мати ознаки господарських, майнових та адміністративних правопорушень. Пропонується виділяти такі групи правопорушень: 1) порушення суб'єктом аграрного ринку зобов'язань, що випливають з господарського договору чи закону; 2) порушення правил здійснення господарської діяльності; 3) обмеження, ущемлення або інше порушення прав та законних інтересів суб'єктів господарювання органами державної влади та місцевого самоврядування.

Дістало подальшого розвитку:

1) твердження про договори з матеріально-технічного забезпечення аграрного виробництва як «договори, які застосовуються у сфері обігу матеріально-технічних засобів і спрямовані на виробництво, постачання та реалізацію сільськогосподарської продукції»;

2) пропонується визначити такі види агроінновацій: аграрні біотехнології; програмне забезпечення для управління господарством; механізація та обладнання для вирощування сільськогосподарської продукції; біоенергетика та біоматеріали; нові системи землеробства;

3) правові підстави захисту прав суб'єктів аграрного підприємництва можна поділити на такі види: 1) конституційно-правові; 2) цивільно-правові; 3) адміністративно-правові; 4) господарсько-правові; 5) процесуально-правові.

Практичне значення одержаних результатів. Отримані результати досліджень можуть бути використані в освітньому процесі при викладанні таких навчальних дисциплін, як «Аграрне право», «Земельне право», «Правове регулювання оцінки землі», а також у практичній діяльності юридичної клініки «Право і практика», яка діє в структурі соціально-гуманітарного факультету, при консультуванні громадян.

Апробація результатів дослідження. За темою ініціативної тематики опубліковано: 13 наукових статей, з них 11 – у фахових виданнях України та 2 – у зарубіжних виданнях, які індексуються в наукометричній базі даних Web of Science, 14 тез доповідей за матеріалами міжнародних науково-практичних конференцій.

Опубліковано колективну монографію:

Удосконалення інформаційно-правового забезпечення сфери АПК та захисту прав суб'єктів агробізнесу: колективна монографія / Кол. авторів. Біла Церква: Білоцерківський НАУ, 2023. 305 с.

РОЗДІЛ 1. ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ

Діяльність суб'єктів агробізнесу зазнає постійних змін з боку законодавства. Це стосується насамперед питань державної реєстрації суб'єктів господарювання, державної підтримки національного товаровиробника, реформування земельних відносин тощо. Сфера агропромислового комплексу (далі – АПК) виступає як складний багатогалузевий сектор національної економіки, який має бути врегульований на усіх рівнях: державному – за допомогою системи відповідних важелів державного управління (державної реєстрації суб'єктів господарювання, ліцензування, стандартизації, сертифікації, оподаткування тощо); місцевому рівні – шляхом вирішення питань на рівні територіальних громад, з якими взаємодіють суб'єкти аграрного виробництва.

Аграрний сектор економіки, основою якого є сільське господарство, формує продовольчу, у визначених межах економічну, екологічну й енергетичну безпеку, забезпечує розвиток технологічно пов'язаних галузей національної економіки та створення соціально-економічних умов сільського розвитку.

Розвиток аграрної сфери в Україні в умовах переходу до сталої ресурсоефективної економіки передбачає розвиток сучасних форм аграрного підприємництва із залученням іноземного капіталу, забезпечення державної підтримки суб'єктів господарювання, які залучені до товарного сільськогосподарського виробництва, покращення якості та безпеки аграрної продукції, забезпечення охорони довкілля та відтворення природних ресурсів. Отже, регулювання сфери АПК – це цілий комплекс суспільних відносин, які виникають у сфері діяльності суб'єктів аграрного підприємництва, а також пов'язаних з ними засобами державного регулювання господарської діяльності, такими як державне замовлення, ліцензування, патентування, технічне регулювання, надання податкових, інвестиційних та інших пільг.

Ситуація, що склалася в аграрному секторі, зумовлює ряд викликів, основними з яких є необхідність поліпшення умов ведення бізнесу, проведення якісних перетворень, спроможних забезпечити підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва на внутрішньому й зовнішньому ринках, продовольчу безпеку держави, і наближення до європейської політики у сфері сільського господарства.

На даний час основними проблемами розвитку аграрного сектору національної економіки є: недосконалість програм реформування аграрного сектору та їх невідповідність вимогам законодавства і принципам права Європейського Союзу; незавершеність земельної реформи; значний рівень розораності й деградації сільськогосподарських земель; відсутність прозорих правил поведінки на галузевих ринках; відсутність пріоритетності державної підтримки сільського господарства; нестабільність податкового законодавства [1].

Однією з найпоширеніших форм підприємництва в аграрному секторі є фермерські господарства, питома вага яких у структурі суб'єктів господарювання агропромислового комплексу складає 67%. Вітчизняні фермерські господарства здійснюють вагомий внесок у виробництво сільськогосподарської продукції. Крім того, протягом останніх років зростає кількість фермерських господарств, які займаються виробництвом екологічної, органічної продукції, що є позитивною тенденцією.

Але з економічної точки зору вигідними для держави є кооперативні сільськогосподарські підприємства, які дають великі обсяги виробництва аграрної продукції і дають більше доходів у державний бюджет. Корпоративний сегмент у сільському господарстві формується з господарських товариств, кооперативів та їх об'єднань. При цьому до аграрних корпорацій формально не повинні відноситись державні та приватні підприємства, а також фермерські господарства. Вважаємо, що корпоративна форма аграрного підприємництва має бути пріоритетною з метою збільшення обсягів виробництва та виходу на європейський ринок.

Враховуючи особливості кожної з організаційно-правових форм, суб'єкти сільськогосподарського виробництва можливо виділити в три основні групи: малий (дрібний) агробізнес, середній агробізнес і великий агробізнес. Малий агробізнес в Україні представлений дрібними виробниками сільськогосподарської продукції, а саме особистими селянськими господарствами, невеликим фермерськими господарствами.

До середнього агробізнесу слід віднести сільськогосподарські кооперативи й господарські товариства, які можуть бути як національними, так і іноземними, або з іноземними інвестиціями. Для України виробничі кооперативи є також перспективною формою здійснення сільськогосподарської діяльності, оскільки дозволяють дрібним виробникам (фермерам) об'єднуватись з метою ефективного залучення інвестицій для організації виробництва й реалізації сільськогосподарської діяльності.

До суб'єктів великого агробізнесу можна віднести великі агропромислові підприємства, які здійснюють свою діяльність у формі акціонерних товариств та є найбільш привабливими для залучення інвестицій, а також холдингових компаній [2].

Щодо правового регулювання підприємництва в аграрній сфері важливе значення мають Земельний кодекс України, Господарський кодекс України та Закони України: «Про особисте селянське господарство», «Про фермерське господарство», «Про сільськогосподарську кооперацію», «Про оренду землі», «Про оцінку земель», «Про державну підтримку сільського господарства України» та деякі інші.

Однак законодавча база щодо регулювання підприємництва в Україні є недосконалою та нестабільною. Оскільки в умовах воєнного стану в Україні аграрна реформа не може здійснюватись повною мірою. З метою приведення нашого законодавства у відповідність до європейського потрібно насамперед внести зміни, які стосуються системи дотацій та пільг для суб'єктів аграрного підприємництва, спрощених процедур надання земельних ділянок у користування для товарного сільськогосподарського виробництва, забезпечення державної підтримки малих форм підприємництва.

Тому першим етапом нашого дослідження є дослідження проблеми державної підтримки сільського господарства в сучасних умовах та організаційно-правових аспектів діяльності суб'єктів аграрного підприємництва в Україні на основі аналізу чинного цивільного, господарського та аграрного законодавства.

Об'єктом дослідження є: по-перше, суспільні відносини, що виникають у сфері АПК; по-друге, правові явища і процеси, які відбуваються у сфері діяльності суб'єктів аграрного виробництва.

Предметом дослідження є нормативно-правові акти національного та європейського законодавства, що регулюють відносини у сфері діяльності суб'єктів аграрного підприємництва, та практика його застосування.

Мета дослідження полягає у вивченні форм аграрного підприємництва та державної підтримки сільського господарства в Україні.

Методи дослідження. У процесі дослідження використовувалися такі групи методів: філософські (діалектичний), загальнонаукові (метод аналізу та синтезу) та спеціально-наукові (формально-юридичний та порівняльно-правовий). *Діалектичний метод* дозволив розглянути правове регулювання сільськогосподарської діяльності як складний багаторівневий процес, що об'єднує діяльність суб'єктів аграрного підприємництва в різних сферах. *Метод аналізу й синтезу* дозволив з'ясувати зміст правових явищ і процесів, які стосуються предмета дослідження, зокрема, сутності та змісту державного регулювання сільського господарства, дослідження сучасних форм аграрного підприємництва.

За допомогою *формально-юридичного методу* розглянуто правові норми, які регулюють діяльність суб'єктів аграрного виробництва та кластерних формувань як інноваційних структур, з'ясовано сутність державного регулювання сільського господарства, окремі питання земельної власності територіальних громад. *Порівняльно-правовий метод* допоміг визначити особливості правового регулювання відносин у сфері АПК на основі порівняльного аналізу національного та зарубіжного законодавства.

Результати досліджень за темою ініціативної тематики висвітлені у 4 наукових публікаціях, розміщених у фахових виданнях України, та представлені доповідями (всього – 5) на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Наукові публікації у фахових виданнях України

1. Єфремова І.І., Ломакіна І.Ю. Становлення та розвиток саморегулювання сільського господарства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. Право*. 2019. Вип. 52. Т. 1. С. 157-160.

2. Пахомова А.О. Правові засади розвитку кластерних формувань в аграрній сфері. *Правова позиція*. 2019. № 1 (22). С.37-43.

3. Настіна О.І. Передача земель державної власності у власність територіальних громад як підстава виникнення права комунальної власності на землю в Україні. *Науково-практичний журнал «Право. Людина. Довкілля»*. 2019. Вип. 3 (10). С. 42-49.

4. Ломакіна І.Ю. Правила корпоративної соціальної відповідальності як інструмент саморегулювання сільського господарства. *Економіка, фінанси, право*. 2019. № 12.1. С. 36-40. URL: <http://efp.in.ua/uk/journal-item/251>

5. Єфремова І.І., Ломакіна І.Ю. Організаційно-правові форми агробізнесу в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 1. С. 282-286.

Міжнародні науково-практичні конференції

1. Настіна О.І. Дотримання принципу законності у регулюванні відносин земельної власності / О.І. Настіна // Актуальні питання запобігання і протидії корупції: матеріали Всеукр. наук.-практ. конференції (Біла Церква, 16 жовтня 2019 р.). – Біла Церква, 2019. – С. 25-27 https://science.btsau.edu.ua/sites/default/files/tezy/zbirn_material_aktual_pitan_zapo_big_protid_korupc.pdf

2. Настіна О.І. Запровадження ринку земель в Україні [Електронний ресурс] / О.І. Настіна // Аграрна освіта та наука: досягнення, роль, фактори росту: матеріали міжн. наук.-практ. конференції (Біла Церква, 31 жовтня 2019 р.). – Біла Церква, 2019. – С. 7-8.

https://science.btsau.edu.ua/sites/default/files/tezy/zbirn_material_aktual_pitan_zapo_big_protid_korupc.pdf

3. *Єфремова І.І.* Правові засади технічного регулювання в аграрному секторі економіки / І.І. Єфремова // Аграрна освіта та наука: досягнення, роль, фактори росту: матеріали міжн. наук.-практ. конференції (Біла Церква, 31 жовтня 2019 р.). – Біла Церква, 2019. – С. 10-12.

4. *Єфремова І.І.* Правові аспекти організації сільськогосподарської діяльності / І.І. Єфремова // Сучасні проблеми правової системи та державотворення в Україні : матеріали міжн. наук.-практ. конференції (Запоріжжя, 21-22 лютого 2020 р.). – Запоріжжя, 2020.

Висновки та рекомендації. В результаті завершення першого етапу виконання ініціативної тематики за темою «Удосконалення інформаційно-правового забезпечення сфери АПК та захисту прав суб'єктів агробізнесу» запропоновано наступні висновки:

1. Розглянуто правові засади розвитку саморегулювання в Україні.

У зв'язку з поступовим переходом від державного регулювання до децентралізації у регулюванні агро-земельних відносин актуального значення набуває процес саморегулювання сільськогосподарської діяльності в Україні. Саморегулювання передбачає створення саморегулювних організацій різних типів за участю аграрних підприємств, фермерів та інших суб'єктів господарювання. Перспективними напрямками саморегулювання у сільському господарстві можна назвати: зелений туризм, органічне виробництво, аквакультура, харчова та переробна промисловість тощо.

2. Досліджено правові аспекти формування та розвитку корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) як інструменту саморегулювання сільського господарства. Запропоновано виділяти три форми саморегулювання – договірне, корпоративне та інституційне. Обґрунтовано, що правила корпоративної соціальної відповідальності виступають невід'ємною складовою діяльності сільськогосподарських підприємств в країнах ЄС. До змісту правил КСВ включають питання охорони довкілля, соціального страхування,

освітнього та культурного діалогу.

3. *Розглянуто окремі питання реформування права земельної власності*, зокрема, права на землю територіальних громад, окреслено подальші шляхи розвитку права власності територіальних громад; розглянуто правові аспекти забезпечення охорони земель від забруднення під час здійснення сільськогосподарської діяльності.

4. *Досліджено форми аграрного підприємництва*. В аспекті розвитку підприємницька діяльність в аграрній сфері за формами й типами власності може бути: одноосібні володіння, приватні підсобні господарства, селянські фермерські господарства, приватні та державні сільськогосподарські підприємства, колективні господарства, зокрема селянські спілки, агрофірми, різного типу товариства, які поділяються за формою об'єднання та рівнем відповідальності, формою власності, розмірами та спеціалізацією.

Нами запропоновано класифікацію організаційно-правових форм аграрного підприємництва, яка передбачає 3 основні типи:

4) індивідуальні форми, що засновані на засадах приватної власності з подальшим можливим використанням орендних відносин господарювання (фермерські господарства, особисті селянські господарства, підсобні господарства, приватні підприємства);

5) корпоративні форми, які створені за рішенням двох або більше засновників шляхом об'єднання майнової та (або) трудової участі (господарські товариства, акціонерні товариства, кооперативи);

6) колективні форми, що формуються та існують на основі на засадах поєднання державної та приватної власності на засоби виробництва, зокрема землю і майно з колективними формами організації підприємницької діяльності (колективні сільськогосподарські підприємства, агрофірми та ін.).

Незважаючи на певні переваги чи недоліки окремих форм підприємницької діяльності, слід розвивати різні організаційно-правові форми в сільському господарстві. Але при цьому необхідно враховувати, що суспільні та економічні процеси впливають на систему правових відносин в аграрній сфері. Суб'єкти підприємницької діяльності, віднесені до сфери

агропромислового комплексу, діють на засадах вільної конкуренції і юридичної рівності. Юридичні та фізичні особи можуть самостійно обирати форми аграрного підприємництва.

5. *Державна підтримка сільського господарства в Україні.* Проведено дослідження юридичних ознак державної підтримки сільського господарства. Можна виділити такі основні ознаки: 1) державна підтримка – це цілісна система заходів, які закріплені в нормативно-правових актах; 2) за своєю природою заходи державної підтримки можуть бути організаційні, фінансові, інформаційно-консультативні; 3) суб'єктами державної підтримки сільського господарства можуть бути як державні органи, так і інші суб'єкти, яким надано відповідні права та на яких покладено відповідні обов'язки. При цьому суб'єктами одержання підтримки слід вважати суб'єктів господарювання, які здійснюють сільськогосподарську діяльність. Також до ознак можна віднести те, що державна підтримка сільського господарства є складовою державної аграрної політики, оскільки розвиток аграрного сектору залежить від державного стимулювання суб'єктів аграрного підприємництва.

Основними напрямками державної підтримки сільського господарства в Україні є: податковий, кредитний, матеріально-технічний, страховий, ціновий, інфраструктурний, експортний, інформаційно-консультативний, організаційний, фінансовий, агроінноваційний тощо.

Правове стимулювання як спосіб державної підтримки сільського господарства покликаний створити такі умови, за яких суб'єкт аграрного підприємництва самостійно та за власним бажанням буде здійснювати заходи, що вигідні суспільству і державі. Найбільш важливими та поширеними є такі напрями стимулювання: екологізація сільськогосподарської діяльності; впровадження агроінновацій; розширення сільськогосподарського виробництва; зайняття певним видом сільськогосподарської діяльності; процеси утворення та розвитку інфраструктури сільського господарства.

На даний час механізм державної підтримки сільського господарства потребує оновлення законодавства в аграрній сфері зокрема шляхом прийняття спеціальних агропротекційних законів з метою деталізації окремих положень

Закону України «Про державну підтримку сільського господарства». Це стосується прийняття в подальшому таких Законів України: «Про державну підтримку кредитування сільського господарства», «Про державну підтримку страхування в сільському господарстві», «Про державну підтримку фермерських господарств», «Про державну підтримку рослинництва», «Про державну підтримку тваринництва».

Практичні рекомендації. Отримані результати досліджень використовуються в освітньому процесі при викладанні таких навчальних дисциплін, як «Аграрне право», «Земельне право», «Правове регулювання оцінки землі», а також у практичній діяльності юридичної клініки «Право і практика», яка діє в структурі соціально-гуманітарного факультету, при консультуванні громадян, які звертаються за наданням правової допомоги. За результатами виконання науково-дослідної роботи планується підготовка наукової монографії, де будуть висвітлені найбільш цінні результати дослідження.

РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ТА ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ АГРОБІЗНЕСУ

Земельні відносини є основою розвитку аграрного бізнесу. Особливо важливе економічне значення мають землі сільськогосподарського призначення. У зв'язку з останніми змінами, які відбулись в земельній реформі, питання купівлі-продажу, оренди земель набувають особливо актуального значення. Запровадження ринку земель – безперечно, ключова подія у регулюванні земельних відносин. Мораторій на продаж земель сільськогосподарського призначення, який тривав з 2001 року, не дає позитивних результатів для розвитку аграрного сектору. На меті – надати доступ громадянам та юридичним особам до «чистого» ринку земель на засадах вільної конкуренції; отримати економічні вигоди від права власності на землю. У розвинутих країнах ринок земель є відкритим і прозорим, а головне – не створює корупційних схем у земельній сфері.

Звичайно, виникає ряд складних питань, які пов'язані із запровадженням ринку земель та зняттям мораторію. Це стосується таких питань, як упорядкування системи Єдиного державного земельного кадастру, передачі у власність територіальних громад усіх публічних земель, за винятком тих, які потрібні для здійснення загальнодержавних функцій; вироблення чіткого механізму купівлі-продажу земель сільськогосподарського призначення тощо.

Розглянуто основні способи здійснення безоплатної приватизації громадянами земельних ділянок для ведення сільськогосподарської діяльності. Встановлено, що крім визначених у частині першій статті 121 Земельного кодексу України способів набуття земельних ділянок у приватну власність, слід відмітити, що в умовах земельної реформи в Україні триває процес приватизації земельних часток (паїв). Обов'язковим є внесення даних про земельні частки (паї) до Державного земельного кадастру, що стосується громадян, які набули право на землю у постійне користування і не оформили право власності на землю після одержання документів, що посвідчують право

на земельну частку (пай). Разом з тим незавершеним і проблемним з юридичної точки зору є питання про невитребувані паї. Земельна частка (пай) не відноситься до об'єктів нерухомого майна, речові права щодо яких підлягають державній реєстрації у порядку, визначеному законом. Не витребуваною земельною ділянкою є земельна частка (пай), на яку не отримано документа, що посвідчує права на неї, або земельна частка (пай), право на яку посвідчено, але яка не була виділена в натурі (на місцевості).

На даний час на законодавчому рівні врегульовано питання щодо передачі в оренду не витребуваних паїв та нерозподілених земельних ділянок; встановлено обов'язок формування їх у земельну ділянку перед наданням в оренду, але не визначено питання, чи потрібно проводити земельні торги з метою передачі не витребуваних земельних паїв. Тому, на нашу думку, це зумовлює необхідність подальшого обговорення даного питання в наукових дослідженнях.

Ще одним предметом нашого дослідження постало дослідження права власності на землю територіальних громад у зв'язку із прийняттям Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» (2015 р.) та внесенням змін до Земельного кодексу України щодо здійснення права власності на землю територіальних громад. Відповідно до ЗК України територіальні громади здійснюють право комунальної власності на землю через органи місцевого самоврядування, і цей спосіб реалізації права комунальної власності на землю є найбільш поширеним. Однак малодослідженими у науці земельного права залишаються правові форми здійснення (реалізації) територіальними громадами права власності на землю [3, с. 52]. Тобто щодо земельної компетенції суб'єктів права комунальної власності на землю зазначимо, що громади можуть здійснювати право комунальної власності на землю у двох формах: безпосередньо та через обрані ними органи самоврядування – сільські, селищні, міські ради.

Одним із важливих завдань сучасної земельної реформи є прийняття Закону України «Про консолідацію земель сільськогосподарського призначення». Цей закон повинен вирішити такі земельно-правові питання, як

об'єднання суміжних земельних ділянок їх власником відповідно до закону; порядок зміни меж та впорядкування угідь земель та земельних ділянок; спрощення операцій з обміну земельних ділянок в процесі консолідації.

Грунтовного дослідження потребує проблема вирішення земельно-правових питань на рівні усіх зацікавлених суб'єктів: 1) держави – щодо забезпечення ефективного використання земель сільськогосподарського призначення в Україні, запровадження вільного та прозорого ринку земель, який буде доступним для громадян та юридичних осіб; 2) територіальних громад – питання земельної децентралізації; 3) суб'єктів господарювання – питання доступу до вільного ринку земель сільськогосподарського призначення, захист права власності на землю та підтримка аграрного сектору з боку держави.

Особливість організації сфери сільськогосподарського виробництва визначається вимогами щодо побудови раціональної системи господарства із специфічними вимогами щодо виконання договірних зобов'язань з виробництва та постачання сільськогосподарської продукції.

Також слід окремо визначити особливість регулювання організації суб'єктів сільськогосподарської діяльності спеціальними нормативно-правовими актами. Такі спеціальні правові акти визначають питання державного регулювання агропромислового комплексу (організацію, управління, регулювання цін на сільськогосподарську продукцію, пільги, дотації і компенсації), правовий статус сільськогосподарських товаровиробників (селянських (фермерських) господарств, сільськогосподарських кооперативів, агрохолдингів та інших), регулюють окремі галузі сільського господарства (рослинництво, тваринництво, селекцію тощо), регламентують договори в сільському господарстві (закупівлю і постачання сільськогосподарської продукції для державних потреб, лізинг у сфері агропромислового виробництва, контрактацію, кредитування, розрахунки і страхування у сфері агропромислового виробництва).

Ефективність організації діяльності сільськогосподарських підприємств у різних організаційно-правових формах можливо досягнути при поєднанні

зусиль держави, засновників, керівників і спеціалістів, працівників підприємств різних галузей аграрної сфери виробництва [4, с. 75].

Сьогодні ми бачимо наскільки розширилося коло договірних відносин у сфері матеріально-технічного забезпечення суб'єктів аграрного виробництва. З реформуванням аграрного сектора економіки і поширенням підприємств, заснованих на основі приватної власності, основними формами договірних відносин в аграрній сфері, є договори поставки, купівлі-продажу, міни, оренди та лізингу. Ці договори забезпечують організацію діяльності суб'єктів аграрного підприємництва і пов'язані з майновими правами, тобто містять елементи господарських і цивільно-правових договорів

Таким чином, можна визначити, що договори з матеріально-технічного забезпечення аграрного виробництва – це договори, які застосовуються у сфері обігу матеріально-технічних засобів і спрямовані на виробництво, постачання та реалізацію сільськогосподарської продукції.

В юридичній літературі висловлені три точки зору щодо правової природи цих договорів. По-перше, такі договори аграрних підприємств за своєю сутністю охоплюються договорами цивільного права і відносяться до цивільно-правових договорів. По-друге – це господарсько-правові договори. По-третє – договори за участю аграрних підприємств мають свою специфіку і їх можна віднести до сільськогосподарських договорів. Кожна із наведених точок зору мала право на своє існування. Виникнення таких підходів мали певні підстави, обумовлені існуванням аграрних правовідносин на конкретному етапі розвитку економіки країни [5, с. 15].

Тому другим етапом нашого дослідження є дослідження проблеми земельних відносин в аграрному секторі та договірних відносин у сфері агробізнесу на основі аналізу чинного законодавства.

Об'єктом дослідження є: по-перше, суспільні відносини, що виникають у сфері АПК; по-друге, правові явища і процеси, які відбуваються у сфері аграрних та земельних відносин.

Предметом дослідження є нормативно-правові акти національного та європейського законодавства, що регулюють відносини у сфері діяльності суб'єктів аграрного підприємництва, та практика його застосування.

Мета дослідження полягає у дослідженні правового регулювання земельних та договірних відносин, які виникають у сфері здійснення аграрного підприємництва.

Методи дослідження. Дане дослідження ґрунтується на використанні таких методів, як загальнофілософський діалектичний метод, метод синтезу й аналізу, формально-юридичний та порівняльно-правовий методи.

Діалектичний метод дозволив розглянути правове регулювання земельних відносин як складний і багатоаспектний процес. За допомогою даного методу було розглянуто розвиток земельних відносин крізь призму соціально-політичних та економічних процесів, які вплинули на процес реформування земельних відносин.

За допомогою *методу аналізу й синтезу* досліджено концепцію сталого землекористування, проаналізовано види землекористування, визначено проблеми правового регулювання ринку земель в Україні.

В ході нашого дослідження були використані спеціально-юридичні методи. *Формально-юридичний метод* дозволив розглянути категорійно-понятійний апарат земельного права, визначити зміст окремих юридичних понять, зокрема, «земельна децентралізація», «стале землекористування», «ринок земель» та інші. *Порівняльно-правовий метод* допоміг визначити особливості правового регулювання відносин земельної власності та землекористування на основі порівняльного аналізу національного та зарубіжного законодавства.

Результати досліджень за темою ініціативної тематики висвітлені у 2 наукових публікаціях, розміщених у фахових виданнях України, та представлені доповідями (всього – 5) на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Наукові публікації у фахових виданнях України

1. Настіна О. І., Ріпенко А. І. Перспективи формування нормативно-правового регулювання використання штучно створених територій в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Юриспруденція*. 2021. Вип. 53. С. 80-83. URL: https://rep.btsau.edu.ua/bitstream/BNAU/7673/5/Perspektyvy_formyvannya.pdf

2. Настіна О. І. Становлення правового регулювання у сфері закріплення статусу територіальних громад як суб'єктів комунальної власності на землю. *Право. Людина. Довкілля*. 2021. № 12 (2). С. 49-55. <https://doi.org/10.31548/law2021.02.006>

Міжнародні науково-практичні конференції

1. Настіна О. І. Мораторій на відчуження земель сільськогосподарського призначення в Україні: проблемі питання використанні земель. *Аграрна освіта та наука: досягнення, роль, фактори росту*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Біла Церква, 30 жовт. 2020 р. Біла Церква, 2020. С.41-42.

2. Єфремова І. І. Правові засади в законодавстві України принципів європейського договірного права. *Актуальні питання державотворення в контексті сучасних цивілізаційних викликів*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Черкаси, 26-27 лист. 2020 р. Черкаси, 2020. С. 101-102.

3. Єфремова І. І. Особливості організації сільськогосподарської діяльності. *Розвиток правової системи України в умовах сьогодення*: тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 1-2 травня 2020р.). Харків, 2020. С.74-76.

4. Бодрик О. М., Єфремова І. І. Особливості договорів в сфері матеріально-технічного забезпечення аграрних підприємницьких організацій. *Актуальні проблеми аграрного, земельного, екологічного та природоресурсного права: теорія та практика*: зб. наук. праць за матер. круглого столу, м. Біла Церква, 5 жовт. 2021 р. Біла Церква, 2021. С. 13-18.

5. Настіна О. І. Визначення суспільного інтересу в рішеннях органів місцевого самоврядування щодо земельних ділянок територіальних громад. *На сторожі земельного ладу: до 20-річчя Земельного кодексу України*: матеріали

Міжнар. наук.-практ. конф., (Київ, 26 листопада 2021 р.); за ред. проф. В.М. Єрмоленка / Національний університет біоресурсів і природокористування України. Київ, 2021. С. 197-200. URL: https://rep.btsau.edu.ua/bitstream/BNAU/7604/1/Vyznachennya_suspilnogo.pdf

Висновки. В результаті виконання другого етапу ініціативної тематики за темою «Удосконалення інформаційно-правового забезпечення сфери АПК та захисту прав суб'єктів агробізнесу» запропоновано наступні висновки:

1. *Розглянуто нормативно-правові засади розвитку права власності на землю територіальних громад.* Встановлено, що на сьогодні важливим фактором переходу до самостійної територіальних громад як суб'єктів місцевого самоврядування є вирішення питання права власності на землю територіальних громад. Однак, в силу незавершеної земельної реформи це питання остаточно не є вирішеним.

2. *Досліджено передумови скасування мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення.* Обґрунтовано, що основними передумовами до скасування мораторію є визнання конституційного права громадян України на землю, в тому повному розумінні права власності, що означає можливість розпоряджатись землею як майном. Мораторій не дає земельним відносинам розвиватись у напрямку до задоволення економічних потреб сьогодення. На даний час земельна реформа продовжується. Основним викликом є запровадження ринку земель в Україні, що має на меті зробити ринок земель прозорим та доступним для громадян та юридичних осіб.

3. *Розглянуто основні способи здійснення безоплатної приватизації громадянами земельних ділянок для ведення сільськогосподарської діяльності.* Встановлено, що крім визначених у частині першій статті 121 Земельного кодексу України способів набуття земельних ділянок у приватну власність, слід відмітити, що в умовах земельної реформи в Україні триває процес приватизації земельних часток (паїв). Обов'язковим є внесення даних про земельні частки (паї) до Державного земельного кадастру, що стосується громадян, які набули право на землю у постійне користування і не оформили

право власності на землю після одержання документів, що посвідчують право на земельну частку (пай).

4. Досліджено окремі питання оренди земельних ділянок комунальної і державної власності. Встановлено, що перехід до спрощених процедур укладення договорів оренди земель сільськогосподарського призначення за участю суб'єктів владних повноважень є необхідною умовою для уникнення корупційних проявів та більш прозорого доступу громадян до оренди земель, які використовуються для сільськогосподарських потреб.

5. Розглянуто окремі питання реалізації договірних відносин за цивільним законодавством України. Проаналізовано договори у сфері матеріально-технічного забезпечення суб'єктів аграрного виробництва. Встановлено, що основними формами договірних відносин в аграрній сфері, є договори поставки, купівлі-продажу, міни, оренди та лізингу. Ці договори забезпечують організацію діяльності суб'єктів аграрного підприємництва і пов'язані з майновими правами, тобто містять елементи господарських і цивільно-правових договорів

Практичні рекомендації. Отримані результати досліджень використовуються в освітньому процесі при викладанні таких навчальних дисциплін, як «Земельне право» та «Цивільне (зобов'язальне) право», «Правове регулювання ринку земель», а також у практичній діяльності юридичної клініки «Право і практика», яка діє в структурі соціально-гуманітарного факультету, при консультуванні громадян, що звертаються за наданням правової допомоги.

РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОВИХ ЗАСАД ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ АПК ТА ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА

Сучасний етап розвитку економіки України характеризується зміною пріоритетів національного прогресу. Так, світове співтовариство в умовах глобалізації суспільних та соціально-економічних процесів визначає відправним фактором суспільного прогресу саме розвиток людини та якісні внески в людський потенціал, по відношенню до яких культура виробництва, продуктивність праці та інші пріоритети вважаються вторинними. На сьогодні, досягнення економічного розвитку шляхом широкомасштабного введення у господарський обіг таких продуктів інтелектуальної праці, як знання, технології, науково-технічні розробки, тощо для їх комерціалізації та досягнення соціально-економічного ефекту, визнається моделлю інноваційного розвитку економіки Євросоюзу.

Обраний Україною шлях інтеграції до Євросоюзу вимагає зближення та інтеграцію національної економічної системи до систем країн ЄС. Це ставить Україну перед вибором запровадження тієї моделі розвитку, яка прийнята ЄС за базову, тобто моделі інноваційного розвитку [6].

У сучасному розумінні інновація за різних умов визначається як процес і як кінцевий результат діяльності (інноваційної), втілений у вигляді новітнього або удосконаленого продукту, нових послуг, що мають ринковий попит або соціально-економічну значимість для суспільства, новітнього або удосконаленого технологічного процесу, що використовується у практичній діяльності. Внаслідок використання інновацій суттєво змінюються кількісні та якісні характеристики сфер виробництва та споживання, прискорюється економічний розвиток, забезпечується інтенсифікація суспільного виробництва. Відповідно до сучасного міжнародного стандарту, закріпленого у документах Європейської комісії, інновація розглядається як кінцевий результат творчої діяльності, який отримав втілення у вигляді новітньої або вдосконаленої продукції, що реалізується на ринку, або нового чи вдосконаленого технологічного процесу, який використовується у практичній діяльності.

В науковій літературі існує типове визначення інноваційної діяльності як діяльності з доведення науково-технічних ідей, винаходів, розробок до результату, який може бути практично використаний. У повному обсязі інноваційна діяльність включає всі види наукової діяльності, проектно-конструкторські, технологічні, дослідні розробки, діяльність з освоєння нововведень у виробництві. Інноваційна діяльність за характером є системною та багатоплановою діяльністю, за якою поєднуються організаційні, соціальні та технологічні нововведення і в ході впровадження яких формується нова модель розвитку, перетворення та використання економічних, природних та суспільних ресурсів.

Одним із напрямів державного регулювання інноваційної діяльності в аграрному секторі економіки є забезпечення функціонування і розвитку агропромислових кластерів, що передбачає створення високотехнологічних і наукомістких об'єднань із високим рівнем виробництва сільськогосподарської продукції.

Інвестиції в основний капітал у сфері сільського господарства є недостатніми, насамперед через низьку інвестиційну привабливість. Змінити ситуацію можуть кластерні технології, використання яких не лише додасть позитивну динаміку в розвитку агропромислового комплексу, а й стане поштовхом для розвитку всієї економічної системи, враховуючи національні пріоритети і соціальну відповідальність.

Агропромисловий кластер є територіально зосередженою, інноваційно орієнтованою інтегрованою структурою, яка заснована за угодою про об'єднання самостійних суб'єктів господарювання. Основною метою структури є формування стратегічної платформи для розвитку агропромислового виробництва. Кластерні структури більше відповідають новим економічним умовам, позитивно впливають на конкурентоспроможність в аграрній галузі регіону та забезпечення її інноваційного розвитку. Кластери активізують підприємництво, як високий ступінь спеціалізації, стимулює створення нових фірм, орієнтованих на певну ринкову нішу, і це зменшує «бар'єри» для входження нових учасників у кластерні формування [7, с. 561].

Економічна стабільність агропромислового комплексу є можливою лише на основі інноваційного розвитку всіх сфер, що входять до самого комплексу, модернізації переробного та аграрного секторів агропромислового комплексу, впровадження енергозберігаючих технологій, активізації інтелектуальних ресурсів, оптимального поєднання ринкових механізмів та державного регулювання економіки. Всі ці фактори можуть бути використані в рамках кластерного підходу до розвитку агропромислового комплексу.

Наступним важливим питанням інноваційного розвитку АПК, що розглядається в нашому дослідженні, це застосування нових підходів щодо здійснення сільськогосподарської діяльності на основі моделі зеленого зростання. У зв'язку з підписанням Угоди про асоціацію з ЄС у 2014 році перед нашою державою постало важливе завдання прийняти та запровадити європейські принципи у сфері аграрної політики, які будуть враховувати вимоги європейських директив щодо врахування екологічних вимог при здійсненні сільськогосподарської діяльності. Тому одним із необхідних завдань, що потребує нормативно-правового регулювання, є прийняття Закону України «Про кодекси кращих сільськогосподарських практик».

В країнах ЄС кодекси належних сільськогосподарських практик застосовуються добровільно і спрямовані на забезпечення загального рівня охорони підземних вод від забруднення, спричинених нітратами із сільськогосподарських джерел. Вони охоплюють питання про періоди, коли внесення добрив є небажаним; внесення добрив у ґрунти, насичені водою; внесення добрив у ґрунти поблизу водотоків, включаючи заходи щодо запобігання забруднення води стічними водами господарств [8, с. 48].

На нашу думку, щодо мотивації сільськогосподарських товаровиробників до дотримання як вимог Кодексу кращих сільськогосподарських практик загалом, так і вимог щодо дотримання сівозмін, зокрема, то тут ми підтримуємо науковців, які пропонують запровадити в Україні підхід «cross-compliance». За цим підходом лише при дотриманні встановлених екологічних вимог ведення сільського господарства сільськогосподарські товаровиробники можуть

розраховувати на фінансову підтримку в рамках будь-яких державних програм розвитку сільського господарства [9, с. 42].

Окремі дослідження проведено щодо питання правової охорони сортів рослин на основі аналізу законодавства Європейського Союзу та вітчизняного законодавства. Міжнародна насіннева промисловість в основному складається з приватних насінневих компаній і фермерських асоціацій, селекціонерів нових сортів, експортерів. Європейський Союз практикує обов'язкову реєстрацію насінневих компаній, але при цьому достатньо надати інформацію в одній із країн-членів, щоб отримати доступ до всього ринку ЄС. Випробування тривають не більше двох років.

Найважливішою ланкою виробництва насіння є система сертифікації. У більшості країн сертифікація насіння означає поєднання різних видів контролю (земельного, польового, насінневого) для підтвердження показників якості насіння, що здійснюється відповідними органами. Об'єктами обов'язкової сертифікації в більшості країн є товарні сорти рослин, сорти польових рослин, а також сорти, які призначені для державного насінневого фонду [10].

Слід зазначити, що в Україні недостатньо ефективно працює система оцінки якості сортів рослин. Перевірка лише одним органом сертифікації не дає позитивних результатів для охорони прав на сорти рослин. Тому слід вдосконалити саму процедуру сертифікації.

Об'єктом дослідження є: по-перше, суспільні відносини, що виникають у сфері АПК; по-друге, правові явища і процеси, які відбуваються у сфері аграрних та земельних відносин.

Предметом дослідження є нормативно-правові акти національного та європейського законодавства, що регулюють відносини у сфері інноваційного розвитку АПК та екологізації виробництва.

Мета полягає у дослідженні правових засад інноваційного розвитку агропромислового комплексу та екологізації виробництва в Україні.

Методи дослідження. Дане дослідження ґрунтується на використанні таких методів, як загальнофілософський діалектичний метод, метод синтезу й аналізу, формально-юридичний та порівняльно-правовий методи.

Діалектичний метод дозволив розглянути наукові принципи інноваційного розвитку, комплексний підхід до аналізу інноваційної діяльності в сфері агропромислового комплексу, системний підхід щодо дослідження об'єктів інноваційного розвитку в умовах переходу до сталої еколого збалансованої економіки.

За допомогою *структурно-функціонального методу* досліджено організаційно-правові засади інноваційного розвитку; за допомогою *методу синтезу й аналізу* проаналізовано поняття та види суб'єктів інноваційного розвитку в аграрному секторі.

В ході нашого дослідження були використані спеціально-юридичні методи. *Формально-юридичний метод* дозволив розглянути категорійно-понятійний апарат, визначити зміст окремих юридичних понять, зокрема, «кластерні формування», «фермерські асоціації», «інноваційний розвиток», «інноваційна діяльність», «екологічна сертифікація» та інші. *Порівняльно-правовий* метод допоміг визначити особливості правового регулювання інноваційної діяльності в аграрному секторі економіки на основі порівняльного аналізу національного та зарубіжного законодавства.

Результати досліджень за темою ініціативної тематики висвітлені у 5 наукових публікаціях, з них 2 опубліковано у зарубіжних наукометричних виданнях та 3 – у фахових виданнях України, та представлені доповідями на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Наукові публікації у зарубіжних науко метричних виданнях бази даних Web of Science

1. State policy to support the promotion of agricultural clusters as a factor for sustainable development / I. Kovalchuk, A. Pakhomova, V. Melnyk and others // *Cuestiones Políticas*. 2023. Vol. 41, Issue 76. 47-52 pp. DOI <https://doi.org/0.46398/cuestpol.4176.33>
2. Legal regulation of state support of agribusiness / I. Kovalchuk, O. Melnyk, A. Pakhomova and other. *Amazonia Investiga*. 2022. Vol. 11, Issue 51. 80-89 pp. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2022.51.03.8>

Наукові публікації у фахових виданнях України

1. Мельник В.О., Новак Т.С. Code of best agricultural practices: general characteristics, disadvantages, ways of improvement. *Право. Людина. Довкілля*. 2021. Vol. 12. № 1. С. 45-51. DOI: <https://doi.org/10.31548/law2021.01.006>
2. Настіна О. І., Ріпенко А.І. Проблеми нормативно-правового забезпечення рибальства та рибництва в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10 С.145-152.
3. Pakhomova A., Kurchin O. Features of legal regulation in the field of plant variety protection. *Modern Science*. 2021. № 4. 143-150 pp.

Міжнародні науково-практичні конференції

1. Настіна О.І. Ефективна аграрна політика України та підтримка фермерства / О.І.Настіна // Актуальні проблеми, пріоритетні напрямки та стратегії розвитку України: тези доповідей III Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції (Еразмус+, 13 жовтня 2021 р.). – Київ, 2021. – С.1263-1267.
2. Мельник В. О. Щодо питання кодексу кращих сільськогосподарських практик / В. О. Мельник // Аграрна освіта та наука: досягнення, роль, фактори росту. Інноваційні психолого-педагогічні, лінгвістичні та правові засади аграрної науки в умовах міжкультурної аграрної комунікації : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (БНАУ, 21 жовтня 2021 р.). – Біла Церква, 2021. - С. 41-43.
3. Мельник В. О. Щодо питання змісту правовідносин органічного виробництва / В. О. Мельник // Актуальні проблеми права в умовах сучасних викликів : матеріали Міжнар. наук.-практ. онлайн-конф. (БНАУ, 14 квітня 2022 р.). – Біла Церква, 2022. – С. 128-130.
4. Обіюх Н.М. Правові проблеми охорони земель від забруднення пестицидами і добривами в умовах євроінтеграції. *На сторожі земельного ладу: до 20-річчя Земельного кодексу України*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (Київ, 26 листопада 2021 р.); за ред. проф. В.М. Єрмоленка / Національний університет біоресурсів і природокористування України. Київ, 2021. С. 320-323. URL: <http://193.138.93.8/handle/BNAU/7687>

Висновки. Інновації є одним з основних чинників розвитку агробізнесу, оскільки їх запровадження позитивно впливає на сучасний процес виробництва сільськогосподарської продукції, управління агробізнесом та в цілому на здійснення аграрного підприємництва, виводячи його на якісно новий рівень. Вони покладаються в основу матеріально-технічного забезпечення суб'єктів агробізнесу.

На сьогодні в науковій літературі з аграрної економіки пропонується виділяти 6 типів інновацій: 1) біологічні – нові сорти сільськогосподарських рослин, нові породи, типи тварин і птиці, створення рослин і тварин, стійких до хвороб і шкідників; 2) технічні – використання нових видів техніки і обладнання; 3) технологічні – нові технології обробки сільськогосподарських культур, сучасні системи землеробства і тваринництва, нові ресурсозберігаючі технології; 4) економічні – нові форми організації, планування і управління, нові форми і механізми інноваційного розвитку підприємства; 5) соціальні – забезпечення сприятливих умов життя і праці сільського населення; 6) маркетингові – вихід на нові ринки збуту продукції, удосконалення якості продукції.

Впровадження нових технологічних продуктів у сільськогосподарське виробництво сприяє виникненню нових аграрних інновацій, які побудовані на ІТ технологіях. Як наслідок, агроінновації можуть поділятися на: аграрні біотехнології (новітні підходи у вирощуванні сільськогосподарських культур і продукції тваринництва, генетика розведення і здоров'я тварин); програмне забезпечення для управління господарством; робототехніка для господарства, механізація та обладнання для вирощування сільськогосподарської продукції; біоенергетика та біоматеріали (видобуток і переробка непродовольчих товарів, сировинні технології, «зелена хімія», фармацевтична продукція); нові системи землеробства (внутрішні ферми, аквакультура, виведення комах, водоростей та мікробів).

Аналізуючи норми Закону України «Про інноваційну діяльність» можна стверджувати, що інновації агробізнесу – це результат реалізації об'єкта інтелектуальної власності (винаходів, корисних моделей, нових сортів рослин)

у сфері агробізнесу, що спрямований на отримання економічного, соціального, екологічного ефекту. Їх класифікація співвідноситься із об'єктами інноваційної діяльності, визначеними в Законі України «Про інноваційну діяльність», зокрема окремим об'єктом інновації є новий сорт рослин. Враховуючи зв'язок інновацій із правом інтелектуальної власності, аграрні інновації можуть поділятися на:

- 1) об'єкти авторського права – комп'ютерні програми, бази даних, що використовуються і технологіях цифрового агровиробництва;
- 2) об'єкти патентного права – винаходи, корисні моделі у сфері технології вирощування рослин, тварин, способів обробки землі, переробки рослинного матеріалу, штамми мікроорганізмів, грибів, речовини для обробки рослин, тварин, створення нового обладнання;
- 3) нетрадиційні об'єкти права інтелектуальної власності – нові сорти рослин, тварин;
- 4) об'єкти нових інновацій програм та проєктів.

Крім наведеної класифікації, інновації у сфері агробізнесу можуть мати і інший поділ. Так, залежно від технології виробництва сільськогосподарської продукції можна виокремити: інновації у сфері традиційних технологій вирощування (нові способи обробки ґрунту, технології виробництва) та інновації щодо вирощування сільськогосподарської продукції, яка містить генетично модифіковані організми.

Залежно від галузі виробництва сільськогосподарської продукції можна визначити інновації у: тваринництві, рослинництві, насінництві, рибництві та ін. Також можна класифікувати аграрні інновації залежно від виду забезпечення агробізнесу, зокрема: інновації у матеріально-технічній, інформаційній (технологія блокчейн) та освітній сферах. Наведені види інновацій у сфері агробізнесу можуть поділятися на два рівня. Перший рівень інновацій використовують сільськогосподарські товаровиробники з метою вирощування та переробки сільськогосподарської продукції. Другий – використовують як сільськогосподарські товаровиробники, так і допоміжні суб'єкти (логістичні компанії), з метою підвищення прибутковості.

Узагальнюючи наведене, визначимо, що встановлення поняття та поділу інновацій у сфері агробізнесу є одним із перспективних напрямів наукових досліджень, який потребує окремої уваги дослідників. Крім того, виходячи із важливого значення аграрних інновацій для розвитку економіки України, можна запропонувати доповнити Закон України «Про інноваційну діяльність» окремим розділом, присвяченим саме аграрним інноваціям.

РОЗДІЛ 4. ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ СУБ'ЄКТІВ АГРОБІЗНЕСУ

В дослідженні розглянуто поняття та систему захисту прав суб'єктів підприємництва, визначено особливості правового захисту суб'єктів господарювання в аграрній сфері. Захист прав суб'єктів підприємницької діяльності можна визначити як закріплену в законодавстві сукупність способів, форм, за допомогою яких держава забезпечує можливість запобігати правопорушенням, відновлювати (визнавати) порушені права та законні інтереси цих суб'єктів.

Права суб'єктів аграрного ринку – сільськогосподарських товаровиробників та інших суб'єктів господарювання регулюються різними законами України: Господарський кодекс України, «Про фермерське господарство», «Про сільськогосподарську кооперацію», «Про державну підтримку сільського господарства», «Про оптові ринки сільськогосподарської продукції». Крім того, враховуючи специфіку діяльності окремих суб'єктів аграрного підприємництва, їх права та обов'язки можуть бути конкретизовані у господарських договорах.

На основі аналізу чинного законодавства нами встановлено, що правові засади захисту прав та законних інтересів суб'єктів агробізнесу можуть поділятися на такі види: 1) конституційно-правові; 2) цивільно-правові; 3) адміністративно-правові; 4) господарсько-правові; 5) процесуально-правові.

Важливо розуміти, що різноманітність підстав для захисту прав суб'єктів господарювання передбачає можливість вибору оптимального способу захисту прав та законних інтересів відповідних суб'єктів у кожному конкретному випадку, що залежить від характеру правопорушення.

За загальним правилом, захист прав суб'єктів господарювання, зокрема в аграрній сфері, регулюється і гарантується нормами цивільного і господарського права. Це пояснюється тим, що діяльність суб'єктів господарювання переважно спрямована на реалізацію приватних інтересів. Відносини у сфері підприємницької діяльності ґрунтуються на засадах

юридичної рівності сторін і диспозитивності. Тобто є цивільними правовідносинами і водночас регулюються господарським законодавством.

В нашому дослідженні основна увага приділена питанням щодо вивчення цивільних та господарсько-правових підстав захисту прав та законних інтересів суб'єктів агробізнесу. Для сфери агробізнесу характерною ознакою є укладення різного виду цивільних та господарських договорів. Тому в більшості випадків захист інтересів суб'єктів аграрного підприємництва пов'язаний із порушеннями зобов'язань, які виникають за договорами (купівлі-продажу, поставки, зберігання, контрактації сільськогосподарської продукції). Тому як підстави щодо захисту прав таких суб'єктів можуть застосовуватись статті 15-23 ЦК України.

Захист цивільних прав становить собою процес реалізації заходів щодо захисту суб'єктивних цивільних прав та законних інтересів. Виділяють такі базові форми захисту: неюрисдикційна та юрисдикційна. Неюрисдикційна реалізується самостійно фізичною або юридичною особою, права якої були порушені або оспорується. Юрисдикційна форма може бути реалізована державним органом або уповноваженою посадовою особою в рамках судового і адміністративного порядку охорони цивільних прав. Тому основними формами захисту прав є: адміністративна; судова; самозахист.

Основна відмінність між юрисдикційною та неюрисдикційною формами полягає в тому, що захист прав в юрисдикційній формі здійснюється компетентними державними і громадськими органами з притаманним кожній з них певним процесуальним порядком діяльності, в той час як захист у не юрисдикційній формі протікає в рамках матеріальних правовідносин і здійснюється сторонами у правовідносинах [11, с. 179].

Важливе значення для реалізації права на захист стосовно суб'єктів аграрного ринку виступає об'єктна складова, тобто які конкретно права порушені. Необхідно зазначити, що порушення прав і законних інтересів таких суб'єктів з точки зору об'єктивної сторони має різні форми неправомірної поведінки і створює перешкоди у функціонуванні цього ринку. Такі правопорушення доцільно розподілити на такі групи: 1) порушення суб'єктом

аграрного ринку зобов'язань, що випливають з господарського договору чи закону; 2) порушення правил здійснення господарської діяльності; 3) обмеження, ущемлення або інше порушення прав та законних інтересів суб'єктів господарювання органами державної влади та місцевого самоврядування.

Також захист суб'єктивних прав та законних інтересів суб'єктів агробізнесу можна доповнити такими підставами: порушення права на інформацію та доступ до публічної інформації; порушення права інтелектуальної власності, в тому числі права на комерційну таємницю; порушення права на використання природних ресурсів. Способами захисту таких порушених прав можуть виступати: адміністративно-правовий та судовий захист в порядку, передбаченому законом.

Форми захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання можуть здійснюватись як в судовому, так і в адміністративному порядку. Проте обов'язково слід згадати про такий спосіб правового захисту як самозахист, який має місце у випадках, коли особа, що здійснює господарську діяльність, самостійно використовує права, надані їй законом або передбачені відповідним договором. Законний самозахист можна визначити як реалізацію суб'єктивного права власними засобами, без звернення до органів публічної влади.

Права суб'єктів підприємницької діяльності порушуються через незаконне втручання в їх діяльність державних органів, особливо органів державної податкової служби та контролюючих органів. У структурі вирішення спорів традиційно визначають спори земельного та майнового характеру: про укладання, зміну та розірвання договорів оренди земельної ділянки, суперфіцію, емфітевзису; спори про визнання недійсними актів державних та інших органів, підприємств чи організацій щодо земельних та майнових рішень щодо підприємців; відшкодування майнової шкоди, шкоди діловій репутації тощо [12, с. 126].

Отже, можна дійти висновку, що захист прав суб'єктів агробізнесу має господарсько-правову природу, спрямований на визнання та відновлення порушених прав, зокрема шляхом: встановлення правомірної поведінки

учасників аграрного ринку; стимулювання виконання договірних зобов'язань та правил здійснення господарської діяльності; відновлення порушених прав і майнового стану суб'єктів аграрного ринку; усунення перешкод у реалізації прав суб'єктів аграрного ринку. Зазначені функції господарсько-правового захисту формують розуміння його важливого значення як засобу забезпечення господарського правопорядку на аграрному ринку, охорони приватних і публічних інтересів, сталого функціонування аграрного сектору економіки.

Об'єктом дослідження є: по-перше, суспільні відносини, що виникають у сфері АПК; по-друге, правові явища і процеси, які відбуваються у сфері аграрних та земельних відносин.

Предметом дослідження є нормативно-правові акти національного та міжнародного законодавства, що регулюють відносини у сфері захисту прав суб'єктів агробізнесу.

Мета полягає у дослідженні механізму правового захисту суб'єктивних прав та законних інтересів суб'єктів агробізнесу в Україні.

Методи дослідження. Дане дослідження ґрунтується на використанні таких методів, як загальнофілософський діалектичний метод, метод синтезу й аналізу, формально-юридичний та порівняльно-правовий методи.

Діалектичний метод дозволив розглянути агробізнес як складне економіко-правове явище, його динаміку та зв'язок з іншими правовими явищами.

Дослідження структури та правових форм аграрного ринку, господарсько-правових засобів його регулювання проводилось за допомогою *структурно-функціонального методу*. Поняття та способи захисту суб'єктів агробізнесу проаналізовано за допомогою *методу синтезу й аналізу*.

Формально-юридичний метод застосовано для опрацювання юридичних термінів та понять, які вживаються при тлумаченні правового захисту суб'єктивних прав та інтересів суб'єктів агробізнесу. *Порівняльно-правовий метод* використано для вивчення особливостей правового забезпечення захисту суб'єктів агробізнесу в європейських країнах.

Результати досліджень за темою ініціативної тематики висвітлені у 5 наукових публікаціях, з них 2 опубліковано у зарубіжних наукометричних виданнях та 3 – у фахових виданнях України, та представлені доповідями на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Наукові праці у фахових виданнях України

Єфремова І. І., Терещук М. М. Проблеми реалізації позасудових способів захисту цивільних. *Економіка. Фінанси. Право*. 2022. № 8. С. 17-21. URL: http://193.138.93.8/bitstream/BNAU/8266/1/Problemy_realizat.pdf

Наукові публікації у інших виданнях

1. Настіна О. І. Особливості захисту майнових та земельних прав суб'єктів господарювання у європейському суді з прав людини. *Концептуальні засади механізму захисту прав людини: український та міжнародний контекст*: монографія. Біла Церква, 2022. С. 117-163.

2. Пахомова А. О. Особливості неюрисдикційного захисту цивільних прав. *Концептуальні засади механізму захисту прав людини : український та міжнародний контекст*: монографія. Біла Церква, 2022. С. 164-200.

3. Єфремова І.І. Проблеми впровадження механізму реалізації та захисту приватних прав. *Концептуальні засади механізму захисту прав людини : український та міжнародний контекст*: монографія. Біла Церква, 2022. С. 348-380.

Висновки. Сфера діяльності суб'єктів аграрного ринку є досить широкою і охоплює види підприємницької діяльності, що полягають у виробництві, зберіганні, переробці та доведенні до споживачів сільськогосподарської продукції, включаючи також виробництво засобів, які використовуються у сільському господарстві.

З огляду на зазначене, діяльність суб'єктів агробізнесу здійснюється на договірних засадах, оскільки договір виступає основною формою регулювання підприємницької діяльності таких суб'єктів. Договірні відносини в аграрній

сфері регулюються за допомогою норм цивільного, господарського, земельного права.

В дослідженні сформульовано основні підстави захисту прав та законних інтересів суб'єктів аграрного ринку. Встановлено, що правові підстави захисту прав суб'єктів аграрного підприємництва можна поділити на такі види: 1) конституційно-правові; 2) цивільно-правові; 3) адміністративно-правові; 4) господарсько-правові; 5) процесуально-правові.

Діяльність суб'єктів аграрного ринку реалізується у сфері господарських відносин. Ці відносини можуть бути виробничими, організаційними та соціальними. Виробничі відносини є цивільно-правовими, оскільки вони передбачають майновий інтерес суб'єктів господарювання. Організаційно-господарські відносини є такими, що містять ознаки господарського та адміністративного права, оскільки визначають організаційно-правові засади діяльності суб'єктів господарювання; це відносини з приводу організації та управління діяльності цих суб'єктів.

За загальним правилом, захист прав суб'єктів господарювання, зокрема в аграрній сфері, регулюється і гарантується нормами цивільного і господарського права. Це пояснюється тим, що діяльність суб'єктів господарювання переважно спрямована на реалізацію приватних інтересів. Відносини у сфері підприємницької діяльності ґрунтуються на засадах юридичної рівності сторін і диспозитивності.

Способи захисту суб'єктивних цивільних прав – це закріплені законом матеріально-правові засоби примусового характеру, за допомогою яких забезпечується відновлення (визнання) порушених чи оспорюваних прав. Підставами захисту порушених прав особи є порушення, невизнання та оспорювання цивільного права.

На підставі аналізу норм Конституції України можна зробити висновок, що основними способами захисту прав та інтересів громадян та юридичних осіб є: 1) адміністративно-правовий; 2) судовий захист; 3) самозахист.

Слід зазначити, що адміністративно-правовий спосіб захисту суб'єктивних прав особи застосовується у випадку, якщо потрібно визнати

порушення чи невизнання суб'єктивних прав. Результатом таких дій є відновлення порушеного права фізичної або юридичної особи. Цей спосіб передбачає можливість громадян подавати звернення до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій.

Спосіб судового захисту суб'єктивних прав є найбільш ефективним щодо захисту порушених чи оспорюваних прав юридичних осіб. Тому суб'єкти аграрного підприємництва повинні здійснювати право на захист через процедури судового захисту, які визначаються в законодавстві України.

Права суб'єктів підприємницької діяльності порушуються через незаконне втручання в їх діяльність державних органів, особливо органів державної податкової служби та контролюючих органів. У структурі вирішення спорів традиційно визначають спори земельного та майнового характеру: про укладання, зміну та розірвання договорів оренди земельної ділянки, суперфіцію, емфітевзису; спори про визнання недійсними актів державних та інших органів, підприємств чи організацій щодо земельних та майнових рішень щодо підприємців; відшкодування майнової шкоди, шкоди діловій репутації тощо.

ВИСНОВКИ

За результатами науково-дослідної роботи авторами проведено комплексне дослідження проблеми інформаційно-правового забезпечення сфери агропромислового комплексу та захисту прав суб'єктів агробізнесу в Україні. Вивчення даної проблеми проводилось шляхом дослідження сучасних проблем в галузі договірної, земельної, аграрної та екологічної права. Науково-дослідна робота передбачала 4 основні етапи досліджень:

1 етап (березень 2019- лютий 2020 рр.) – дослідження форм аграрного підприємництва та державної підтримки сільського господарства в сучасних умовах;

2 етап (березень 2020- серпень 2021 рр.) – дослідження земельних відносин в аграрному секторі та договірних відносин у сфері агробізнесу;

3 етап (вересень 2021-лютий 2023 рр.) – дослідження правових засад інноваційного розвитку АПК та екологізації агровиробництва;

4 етап (березень 2023 – березень 2024 рр.) – дослідження правового забезпечення захисту прав суб'єктів агробізнесу.

Інформаційно-правове забезпечення сфери агропромислового комплексу пропонується розглядати як складний і багатогранний процес, який реалізується в рамках правових відносин, що виникають у зв'язку із здійсненням сільськогосподарської діяльності. Це складна система взаємодії між різними учасниками аграрного сектору економіки, в якій взаємодіють органи державної влади та органи місцевого самоврядування, суб'єкти господарювання – виробники та постачальники сільськогосподарської продукції, дорадчі організації тощо.

Розвиток аграрної сфери в Україні в умовах переходу до сталої ресурсоефективної економіки передбачає розвиток сучасних форм аграрного підприємництва із залученням іноземного капіталу, забезпечення державної підтримки суб'єктів господарювання, які залучені до товарного сільськогосподарського виробництва, покращення якості та безпеки аграрної продукції, забезпечення охорони довкілля та відтворення природних ресурсів. Отже, регулювання сфери АПК – це цілий комплекс суспільних відносин, які

виникають у сфері діяльності суб'єктів аграрного підприємництва, а також пов'язаних з ними засобами державного регулювання господарської діяльності, такими як державне замовлення, ліцензування, патентування, технічне регулювання, надання податкових, інвестиційних та інших пільг.

Основними напрямками інформаційно-правового забезпечення сфери агропромислового комплексу є: державна підтримка суб'єктів аграрного виробництва; правове регулювання діяльності суб'єктів підприємницької діяльності в аграрній сфері; правове забезпечення інноваційної діяльності; правове регулювання договірних відносин (зокрема, страхування, поставка сільськогосподарської продукції, надання послуг в сільському господарстві); правове регулювання земельних відносин; екологічна сертифікація та стандартизація.

Новизна отриманих результатів дослідження полягає у розробці нових наукових положень, які можуть застосовуватись як доповнення до законодавчих актів, а також пропонуватись до використання у сфері земельного, аграрного та договірного права. Основні наукові положення, представлені в науково-дослідній тематиці:

1. Запропоновано авторську класифікацію суб'єктів агробізнесу, яка визначається шляхом виділення трьох самостійних категорій: 1) *індивідуальні форми*, що засновані на засадах приватної власності з подальшим можливим використанням орендних відносин господарювання; 2) *корпоративні форми*, які створені за рішенням двох або більше засновників шляхом об'єднання майнової та (або) трудової участі; 3) *колективні форми*, що формуються та існують на основі поєднання державної та приватної власності з колективними формами організації підприємницької діяльності.

2. Запропоновано юридичне визначення поняття «*інновації агробізнесу*» як результат реалізації об'єкта інтелектуальної власності (винаходів, корисних моделей, нових сортів рослин) у сфері агробізнесу, що спрямований на отримання економічного, соціального, екологічного ефекту.

3. Встановлено, що перехід до спрощених процедур укладення договорів оренди земель сільськогосподарського призначення за участю

суб'єктів владних повноважень є необхідною умовою для уникнення корупційних проявів та більш прозорого доступу громадян до оренди земель, які використовуються для сільськогосподарських потреб.

4. Запропоновано визначення поняття «договори з матеріально-технічного забезпечення аграрного виробництва» – це договори, які застосовуються у сфері обігу матеріально-технічних засобів і спрямовані на виробництво, постачання та реалізацію сільськогосподарської продукції.

5. Запропоновано авторську класифікацію категорії «аграрні інновації», яка поділяється на такі види: 1) об'єкти авторського права - комп'ютерні програми, бази даних, що використовуються і технологіях цифрового агровиробництва; 2) об'єкти патентного права – винаходи, корисні моделі у сфері технології вирощування рослин, тварин, способів обробки землі, переробки рослинного матеріалу, штамми мікроорганізмів, грибів, речовини для обробки рослин, тварин, створення нового обладнання; 3) нетрадиційні об'єкти права інтелектуальної власності – нові сорти рослин, тварин; 4) об'єкти нових інновацій програм та проєктів.

6. Встановлено, що правові засади захисту прав та законних інтересів суб'єктів агробізнесу можуть поділятися на такі види: 1) конституційно-правові; 2) цивільно-правові; 3) адміністративно-правові; 4) господарсько-правові; 5) процесуально-правові.

7. Запропоновано розглядати порушення прав суб'єктів агробізнесу як самостійну групу правопорушень, що може мати ознаки господарських, майнових та адміністративних правопорушень. Пропонується виділяти такі групи правопорушень: 1) порушення суб'єктом аграрного ринку зобов'язань, що випливають з господарського договору чи закону; 2) порушення правил здійснення господарської діяльності; 3) обмеження, ущемлення або інше порушення прав та законних інтересів суб'єктів господарювання органами державної влади та місцевого самоврядування.

Основні пропозиції щодо удосконалення законодавства можна сформулювати такими висновками:

- прийняття спеціальних агропротекційних законів, спрямованих на розвиток і деталізацію окремих положень загального Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України»: «Про державну підтримку кредитування сільського господарства», «Про державну підтримку страхування в сільському господарстві», «Про державну підтримку рослинництва» та «Про державну підтримку тваринництва»;
- спрощення державної реєстрації права власності на земельні ділянки для суб'єктів аграрного підприємництва;
- удосконалення механізму правового регулювання сільськогосподарської кооперації та визначення переваг кооперації у сфері сільськогосподарського виробництва на законодавчому рівні;
- прийняття антирейдерських законів, що стосується захисту майнових та особистих немайнових прав суб'єктів малого та середнього агробізнесу.

Отримані результати досліджень можуть бути використані в освітньому процесі при викладанні таких навчальних дисциплін, як «Аграрне право», «Земельне право», «Правове регулювання оцінки землі», а також у практичній діяльності юридичної клініки «Право і практика», яка діє в структурі соціально-гуманітарного факультету, при консультуванні громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Концепція Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року URL: <https://faolex.fao.org/docs/pdf/ukr190704.pdf>
2. Єфремова І. І., Ломакіна І. Ю. Організаційно-правові форми агробізнесу в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 1. С. 282-286.
3. Настіна О. І. Становлення правового регулювання у сфері закріплення статусу територіальних громад як суб'єктів комунальної власності на землю. *Право. Людина. Довкілля*. 2021. № 12 (2). С. 49-55.
4. Єфремова І. І. Особливості організації сільськогосподарської діяльності. *Розвиток правової системи України в умовах сьогодення: тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 1-2 травня 2020 р.)*. Харків, 2020. С. 74-76.
5. Бодрик О. М., Єфремова І. І. Особливості договорів в сфері матеріально-технічного забезпечення аграрних підприємницьких організацій. *Актуальні проблеми аграрного, земельного, екологічного та природоресурсного права: теорія та практика: зб. наук. праць за матер. круглого столу (м. Біла Церква, 5 жовт. 2021 р.)*. Біла Церква, 2021. С. 13-18.
6. Правове забезпечення інноваційного розвитку в Україні. *Офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України*. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_13958
7. Kovalchuk I., Pakhomova A., Melnyk V. State policy to support the promotion of agricultural clusters as a factor for sustainable development. *Cuestiones Políticas*. 2023. Vol. 41, Issue 76. P. 556-567. DOI <https://doi.org/0.46398/cuestpol.4176.33>
8. Мельник В. О., Новак Т. С. Code of best agricultural practices: general characteristics, disadvantages, ways of improvement. *Право. Людина. Довкілля*. 2021. Вип. 12. № 1. С. 45-51.
9. Мельник В. О. Щодо питання кодексу кращих сільськогосподарських практик. *Аграрна освіта та наука: досягнення, роль, фактори росту. Інноваційні психолого-педагогічні, лінгвістичні та правові засади аграрної*

науки в умовах міжкультурної аграрної комунікації : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Біла Церква, 21 жовт. 2021 р.). Біла Церква, 2021. С. 41-43.

10. Pakhomova A., Kurchin O. Features of legal regulation in the field of plant variety protection. *Modern Science*. 2021. № 4. P. 143-150.

11. Пахомова А. О. Особливості неюрисдикційного захисту цивільних прав. *Концептуальні засади механізму захисту прав людини : український та міжнародний контекст*: монографія. Біла Церква, 2022. С. 164-200.

12. Настіна О. І. Особливості захисту майнових та земельних прав суб'єктів господарювання у європейському суді з прав людини. *Концептуальні засади механізму захисту прав людини: український та міжнародний контекст*: монографія. Біла Церква, 2022. С. 117-163.